TÉMA 04 / 06

Slovní zásoba a tvoření slov

💬 Synonyma, antonyma, tvoření slov ⏱ Doporučený čas: 40 min

🎯 Klíčové: vztahy slov, předpony, přípony

📚 Teorie

VZTAHY MEZI SLOVY

Vztah	Definice	Příklad
Synonyma	Slova stejného / podobného významu	rychlý – rychlý, hezký – krásný
Antonyma	Slova opačného významu	velký – malý, rychlý – pomalý
Homonyma	Slova stejně znějící, různého významu	vana (nádoba) – vana (terénní deprese)
Slova příbuzná	Společný kořen, různý význam/tvar	les – lesní – lesník – lesnictví
Nadřazené slovo	Obecnější pojem zahrnující ostatní	strom (nadřazené) → dub, borovice…
Podřazené slovo	Konkrétnější pojem pod nadřazeným	dub je podřazené k strom

TVOŘENÍ SLOV

Způsob	Popis	Příklad
Odvozování	Přidání předpony / přípony ke kmeni	škola → školní → školák → předškolní
Skládání	Složení dvou kořenů	zeměkoule, velryba, pravopis
Zkracování	Zkratky, zkratkové slovo	ČR, TV, NATO, laser

Stavba slova

předpona + kořen + přípona + koncovka

Příklad: **vy-bav-en-í** = předpona vy- + kořen -bav- + přípona -en- + koncovka -í

VZTAHY V LOGICKÝCH ÚLOHÁCH (ANALOGIE)

Typ úlohy: **A je k B jako C je k D.** Musíš pochopit typ vztahu mezi A a B a najít stejný vztah mezi C a D.

Typ vztahu	Příklad
Celek – část	strom : větev = tělo : ruka
Nadřazené – podřazené	zvíře : pes = ovoce : jablko
Druh – druh (souřadné)	Superman : Batman = Šumava : Krkonoše (obojí pohoří)
Synonyma	hezký : krásný = rychlý : hbitý
Antonyma	velký : malý = rychlý : pomalý
Příčina – důsledek	déšť : mokro = mráz : chlad

PŘENESENÉ A OBRAZNÉ VÝZNAMY SLOV

- **Metafora:** přenesení pojmenování na základě podobnosti – „zlaté ruce", „moře bolesti"
- **Metonymie:** přenesení na základě věcné souvislosti – „číst Máchu" (= dílo Máchy)
- **Přirovnání:** „rychlý jako vítr", „bílý jako sníh"
- **Idiom / frazeologismus:** ustálené spojení, jehož smysl nelze odvodit ze složek – „hodit flintu do žita", „nosit dříví do lesa"

Reálné úlohy z JPZ testů

JPZ 2022

Úloha 3 – vztahy KMEN : STROM : VĚTEV (část – celek – část)

Otázka: KMEN je k STROMU jako VĚTEV. Ve které skupině je stejný typ vztahu?

- **A** klika – pant – dveře
- **B** loď – paluba – stěžeň
- **C** ucho – hlava – žaludek
- **D** trup – člověk – končetina

Vysvětlení [viz řešení na str. …]

JPZ 2024

Úloha 3 – vztahy SUPERHRDINA : SUPERMAN : BATMAN

Typ vztahu: nadřazené – podřazené – podřazené (dvě souřadné části kategorie). Superman i Batman jsou superhrdinové.

- **A** stát – Švédsko – Asie
- **B** hvězda – Slunce – Země
- **C** vodstvo – Dunaj – Polabí
- **D** pohoří – Šumava – Krkonoše

Vysvětlení [viz řešení na str. …]

JPZ 2024

Úloha 12 – antonyma / synonyma (ANO = jsou antonyma, NE = nejsou)

12.1	*pyšní – skromní*	ANO
12.2	*navrch – vespod*	ANO
12.3	*nelehké – strastiplné*	NE
12.4	*nepředstavuje – předvádí*	NE

Vysvětlení [viz řešení na str. …]

JPZ 2026

Úloha 6 – tvoření příbuzných slov

6.1 Napište dvouslabičné podstatné jméno příbuzné se slovem *POŠKODIT*, vzor SOUDCE.

Řešení [viz řešení na str. …]

6.2 Napište tříslabičné podstatné jméno příbuzné se slovem *PĚST*, vzor STAVENÍ, obsahuje předponu.

Řešení [viz řešení na str. …]

✏️ Procvičování

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 1 – SYNONYMA

Ke každému slovu napiš synonymum:

a) rychlý → ? b) smutný → ? c) začít → ? d) obrovský → ? e) chyba → ?

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 2 – ANTONYMA

Napiš antonymum:

a) teplý ↔ ? b) přijít ↔ ? c) nahoru ↔ ? d) bohatý ↔ ? e) láska ↔ ?

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 3 – ANALOGIE

Doplň: AUTO je k VOLANT jako KOLO je k ___?

A pneumatika

B silnice

C řídítka

D motor

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 4 – NADŘAZENÉ POJMY

Napiš nadřazené slovo:

a) tulipán, růže, fialka → ? b) chůze, běh, skok → ? c) Moldava, Temže, Nil → ? d) červená, modrá, žlutá → ?

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 5 – TVOŘENÍ SLOV (PŘEDPONA/PŘÍPONA)

Rozeber slova na morfologické části (předpona + kořen + přípona + koncovka):

a) předčítat b) neúspěch c) lesník d) zapěstí e) přátelský

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 6 – PŘÍBUZNÁ SLOVA

K danému slovu napište 3 slova příbuzná:

a) *voda* → ? b) *lec* → ? c) *škola* → ?

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 7 – HOMONYMA

Každé slovo má dva různé významy – napiš oba:

a) *koruna* b) *list* c) *zámek* d) *tisk*

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 8 – FRAZEOLOGISMY

Vysvětli pravý (přenesený) smysl frazeologismů:

a) „Má zlaté ruce." b) „Vrátil se s prázdnou." c) „Nosí dříví do lesa." d) „Hodil flintu do žita."

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 9 – ROZLIŠENÍ SYNONYM A ANTONYM

Urči, zda jde o synonyma (S), antonyma (A), nebo ani jedno (X):

a) unavený – odpočatý b) krásný – nádherný c) pes – kočka d) smích – pláč e) rychle – pomalu

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 10 – TVOŘENÍ SLOV OD VZORŮ

Vytvořte podst. jméno dle zadání:

a) příbuzné s ŘÍDIT, vzor soudce, 3 slabiky → ?
b) příbuzné s PSÁT, vzor žena, označuje osobu → ?
c) příbuzné s UČIT, vzor pán, označuje muže → ?

Řešení [viz řešení na str. …]

PROCVIČOVACÍ ÚLOHA 11 – PŘÍDAVNÉ JMÉNO Z PODSTATNÉHO

Vytvoř přídavné jméno od podstatného jména:

a) moře → ? b) noc → ? c) déšť → ? d) slunce → ? e) vlna → ?

Řešení [viz řešení na str. …]

⚠️ Chytáky

⚠️ Chyták 1: Synonymum ≠ antonymum

nelehké a *strastiplné* – obě slova znamenají "těžký" → jsou SYNONYMA, ne antonyma. Záporná předpona ne- nemění slovo na antonymum k jinému!

⚠️ Chyták 2: Analogie – přesný typ vztahu

Nestačí, že obě slova patří do stejné kategorie. Musí být STEJNÝ TYP vztahu. Švédsko–stát je OK, ale Asie–stát NE (Asie je kontinent). Kontroluj oba páry!

⚠️ Chyták 3: škůdce – příbuzné se škodit, ne se škudlit

Slovo „škůdce" má kořen *škod-* (škodit, škoda), kde dochází ke střídání d/d → ů. Nezaměňuj s nesouvisejícím slovem.

⚠️ Chyták 4: Počítání slabik u příbuzného slova

„zapěstí" = za-pěs-tí = 3 slabiky ✓. Pěst = 1 slabika. Zapěstí = 3 slabiky. Nezapomeň spočítat i předponu!

⚠️ Chyták 5: Frazeologismus – nelze brát doslova

Pokud otázka říká „co tím autor myslí?", nikdy nepiš doslova. „Zlaté ruce" = neznamená, že má ruce ze zlata – jde o obrazné vyjádření zručnosti.

⚠️ Chyták 6: Homonyma vs. příbuzná slova

Homonyma = stejný zvuk, jiný původ a jiný význam (zámek-budova × zámek-závora). Příbuzná slova = společný kořen, různé tvary / odvozená (les, lesní, lesník – všechna příbuzná).